

ՊԱՏՄԱ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է ՍՐԲԱԼՈՒՅՍ ՄՅՈՒՌՈՆԻ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆԸ

ՆԱԶԻԿ ԽԱՆՋՅԱՆ

Կենսաբանական գիտությունների դոկտոր

ՍՐԲԱԼՈՒՅՍ ՄՅՈՒՌՈՆԸ «ՄԱՏՅԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅԱՆ» ԱՂՈԹԱՄԱՏՅԱՆԻ ԷԶԵՐՈՒՄ

10-րդ դարի հանճարեղ բանաստեղծ Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան Ողբերգության» անմահ ստեղծագործության՝ Ս. Մյուռունին նվիրված ՂԳ գլուխը կոչվում է «Մեկնողական աղոթք Մյուռունի սրբալույս յուզի մասին»: Աղոթքի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը, որը կատարվել է «Մատյան Ողբերգության» 1000-ամյակի առիթով, նոր լույս է սփռում Հայ եկեղեցու Ս. Մեռունի պատմության վրա:

«Մատյան Ողբերգությունը», ինչպես հայտնի է, գրաբարից ունեցել է մի շարք թարգմանություններ: Դրանցից Նարեկացու համերկրացի Վասպուրականցի բանաստեղծ Մկրտիչ Խերանյանի թարգմանությունը լույս է տեսել 1960 թ. Երևանում: Այդ հրատարակությունում «Մատյան Ողբերգության» ՂԳ գլուխը, ինչպես նաև Նարեկի մի քանի այլ գլուխներ և մասեր (ՀԵ, ՂԲ և ՂԳ գլուխները ամբողջությամբ, ԼԳ, ԼԴ, ԻԶ, գլուխների որոշ մասերը) խորհրդային ժամանակների գաղափարախոսության հրամայականով չեն թարգմանվել: Սակայն այդ բացը հետագայում լրացվել է Ա. Մադոյանի կողմից և հրատարակվել «Մատյան Ողբերգության»՝ Ս. Խերանյանի թարգմանության 2003 թ. վերահրատարակության ժամանակ: Այդ թարգմանության վրա է խարսխված Ս. Մեռունին նվիրված վերը նշված աղոթքի ներկա ուսումնասիրությունը:

Նարեկացու Ս. Մեռունի բացատրական աղոթքը կազմված է 24 մասից, որոնք արտահայտված են աստվածաշնչային ոգով, երգեցիկ են ու բանաստեղծական, ինչպես ամբողջ երկը: Շրջանցելով դրանց բանասիրական, երաժշտական և հոգևոր մեկնաբանությունն ու բնագիտական տեսանկյունից առաջին անգամ ուսումնասիրելով նարեկյան այդ մի քանի էջերը, հայտնաբերում ենք մինչ այժմ անհայտ բազմաթիվ փաստագրություններ մեռոնագիտության համար: Բնականաբար, հարազատ լինելով իր ժամանակի հոգևոր աշխարհայացքին, «Աղոթք»-ը հիմնականում նվիրված է Ս. Մեռունի հոգևոր էությանը: Սակայն այդ միայն հոգևոր թվացող էության մեջ այն պարունակում է նաև բովանդակային ամբողջականություն և նյութական-առարկայական մանրամասներ: Այդ մասին է վկայում նույնիսկ այս փոքրիկ հետազոտությունը: Այն ցույց է տալիս, որ «Աղոթք»-ը, ինչպես ամբողջ Նարեկը, այնքան խորն է, ընդգրկուն ու բազմաշերտ, որ բնագիտական բացահայտումների և մեկնաբանությունների երկար ճանապարհ ունի անցնելու՝ իր ծալքերում թաքնված ճշմարտությունները ի հայտ բերելու համար: Ստորև առաջին անգամ փորձ է արվում ներկայացնել Նարեկացու «Աղոթք»-ի բնագիտական ուսումնասիրության արդյունքում ստացված այն մեկնաբանությունները, որոնք վերաբերում են Ս. Մեռունի ծագումնաբանության և բաղադրության մի քանի

հարցերին:

Նարեկացու Ս. Մեռոնին նվիրված աղոթքը, մասնավորապես Ս. Մեռոնի և Հին Ուխտի Օծման յուղի նյութերի համեմատության նարեկյան մեկնաբանությունը հնարավոր դարձավ վերլուծել՝ զինվելով մեռոնագիտության վերջին տարիներին ձեռք բերված գիտելիքներով: Հետևաբար մինչև Ս. Մեռոնի նարեկյան մեկնաբանության վերլուծությունը հարկ է հիշել, որ մեռոնագիտությունը աստվածաբանական մի ուրույն ուղղություն է, որն ուսումնասիրում է Ս. Մեռոնի ծագումը, զարգացումը, պատմությունը, ծիսական կանոնակարգերը, կառուցվածքային առանձնահատկությունները, գաղափարախոսությունը և Ս. Մեռոնի հետ առնչվող այլ հարցեր: Մեռոնագիտությունը, ինչպես Ս. Մեռոնը, ունի շատ խոր ակունքներ և սերտորեն կապված է Քրիստոսի անվան ու քրիստոնեական պաշտանմունքի հետ: Այն նոր զարգացում ապրեց հատկապես երջանկահիշատակ Գարեգին Առաջինի օրհնությունը ստացած «Հայ Եկեղեցու Սրբալույս Մեռոնը» (Ն. Խանջյան, Ս. Գալստյան, 2001 թ.) աշխատասիրության հրատարակմամբ և Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ հրատարակված տարբեր աշխատանքների լույսընծայմամբ, ինչպիսիք են. «Սրբալույս Մյուռոնի բույսերի բնագիտական մեկնաբանություն» (Ն. Խանջյան, Ս. Գալստյան, 2001 թ.), «Սրբալույս Մյուռոնի ցանկերը Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ձեռագրերում» (Ն. Խանջյան, Ս. Գալստյան, 2001 թ.): Դրանք համալիր հետազոտությունների ամփոփման արդյունք են և նորովի են լուսաբանում Ս. Մեռոնի բույսերի ժողովրդական անունների հիման վրա վերծանված և բուսաբանական գիտության անվանակարգի միջազգային օրենքով վերահաստատված բույսերի և նյութերի բնագիտական մեկնաբանությունները: Այստեղ կարելի է հիշել նաև, որ դրանցից ամենաառաջին՝ «Սրբալույս Մյուռոնի բույսերը» (Ն. Խանջյան, 1996 թ.) աշխատանքում արտահայտված «մեռոնագիտություն» և «մեռոնագետ» նոր բառերը հայերենում առաջին անգամ ամրագրվել են միայն 2002 թ. Սեդա Էլոյանի «Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան»-ում:

Նարեկացու Ս. Մեռոնին նվիրված «Աղոթք»-ը սկսվում է սրբազան յուղով օծվածի, նախապարզևիչի և Օծյալի, այսինքն Քրիստոսի փառաբանությամբ և ընդգծում է այն հիմնական գաղափարը, որ Քրիստոսի օծումով է, որ մեզ է հասնում նրա լույսը՝ «հավասարասփյուռ արեգակի» «անհասանելի ճառագայթը»: Ահա մեկ քառատող աղոթքի Ա մասից.

Լույս բարի և ծագումն գովելի,

Երկրպագված փառավորություն.

Ահեղ և անգննելի, ամեն և ամեն ինչի մեջ:

.....

Քեզ միանալու ուխտ եմ անում,

.....

Հանուրի գովյալ թագավոր, Աստված բոլորի. . .

Եվ այնուհետև հաջորդ Բ մասում շարունակվում է «օծման շնորհի» մեծ խորհուրդը.

Ուստի մեկնությամբ

*պարզաբանելով մեզ համար,
Անվախճան այս գանձը ու անփոխադրելի
հարստությունը,
Հիսուս Քրիստոս, երկնային արքա,
.....
Սկզբնաձիրող մեր օծման շնորհի
Մեծախորհուրդ հրաշագարության,
Քանզի Քո լույսը ճանաչեցինք,
Անհաս ճառագայթ, անսահման ծագում,
Հավասարասփյուռ արեգակ,*

Այսպիսով, ըստ Նարեկացու՝ Հայ Եկեղեցու Ս. Մյուռնը, որին անվանում է «անվախճան գանձ և անփոխադրելի հարստություն», սերտորեն կապված է Քրիստոսի՝ որպես օծման շնորհի նախապարզելիչի հետ:

Այնուհետև Նարեկացին աստիճանաբար բացատրում է Ս. Մեռոնի հիմքը հանդիսացող՝ ձիթապտղի ձեթի գործածությունը և աղոթքի երրորդ՝ Գ մասում կատարում է պատկերավոր ընդհանրացում տնտեսության համար այդ շատ կարևոր նյութի վերաբերյալ.

*Արդ, ինչպես օրը թերի է առանց գիշերի,
Նույնպես է տնտեսությունն առանց հարկ եղած ձեթի, . . .*

Հետադարձ հայացք ձգելով դեպի հին աշխարհ, դժվար չէ համոզվել, որ ձեթը, որը բազմիցս նշվում է «Աղոթք»-ում, ինչպես նաև ձիթենին, որը աստվածաշնչյան բույսերից և հին աշխարհի ժողովուրդների բնակության վայրերում շատ տարածված ու նշանակալից ծառերից էր, ուներ կարևոր գործածություն կյանքի տարբեր ոլորտներում: Ձիթենու հետ էր կապված նաև Երուսաղեմի պատմական Ձիթենյաց լեռը՝ կրակալվային ապարներով ոչ բարձր լեռնաշղթան, հին աշխարհի հայտնի սրբավայրը, որի մասին Նարեկացին «Աղոթք»-ի Ե մասում գրում է.

*Ձիթենյաց լեռան վրա,
Ուր հետո կանգնեցին
Մարմնացած Աստծուդ ոտքերը,
Այն վերին հրեշտակների ձեռքով
Այստեղի պտուղներից օծվեց...*

Այնուհետև Թ մասում շարունակելով՝ «Ձիթենյաց պարտեզ տանելով գրկեցեք ահավասիկ այս ընտիր նյութով...» տողերում ձեթը որակում է որպես «ընտիր նյութ»՝ հիշատակելով նաև հնում ձեթի ստացման ձևը՝ այն է. «Երկրի պտուղներից ճգմելով և քամելով» (մաս ԺԱ): Ի դեպ այդ հնավանդ ձևը այժմ էլ կիրառվում է ձիթապտղի, այսպես կոչված, տաք կամ սառը մամլման եղանակներով ձեթ ստանալիս:

Այստեղ տեղին է հիշել, որ ձեթ ստանալու նշված ձևն ունի հազարամյակների վաղեմություն: Այն հիշատակվում է դեռևս հին եգիպտական պապիրուսներում, իսկ Հունաստանում պեղված ձիթենու մամլիչներն ու ձեթի անոթները թվագրվում են Ն.Ք. III-

II հազարամյակներով: Ձիթապտղի ձեթը ստացվում է Ձիթենագգիների (Oleaceae) երկարակյաց ձիթենի եվրոպական (Olea europaea L.) տեսակից: Մնում է ավելացնել նաև, որ Ձիթապտղի ձեթը բնության մեջ հայտնի այն հազվագյուտ հեղուկ ճարպերից է, որ կազմված է միևնույն ճարպաթթվի (օլեաթթու) տրիգլիցերիդից, մինչդեռ մյուսները սովորաբար պարունակում են տարբեր ճարպաթթուներ: Դրանով էլ, ինչպես նաև վիտամինների մեծ քանակությամբ, ձիթապտղի ձեթը առանձնանում է մյուսներից իր օգտակար հատկություններով:

Ս. Մեռնի հիմնական բույսի՝ ձիթենու և ձիթապտղից ստացվող ձեթի մասին Նարեկացու մեկնաբանությունը ամփոփենք Գ մասում արտահայտված հետևյալ տողերով.

***Քանզի ինչպես սովորական, ոչ նվիրական
Յուղն է լուսավորում մարմնական աչքի տեսողությունը,
Նույնպես անիմանալի կերպով
Մարմինը լվանալով՝ հավատում ենք
թե սրբություն ենք ստանում
Այդպես յուղի օծումով հուսավատվում ենք,
.....
Հոգու գործություն ստացած. . .***

Այսինքն, սովորականը կոչվում է ձեթ, որը լուսավորում էր մարմնական աչքի տեսողությունը, իսկ նվիրականը՝ յուղն էր օծության: Նարեկացին քաջ տարբերում է միմյանցից ձեթը և Հին Ուխտի Օծման յուղը, որը ճիշտ է, սկզբնավորվում է ձեթից, սակայն իր մեջ պարունակում է այլ բաղադրիչներ: Այդ մասին նա Ը մասում գրում է.

***Աստծո ցույց տված խորհուրդը լուսաբանում է
Համեմատելով յուղեփողական գինու հետ՝
Չմուռսն առաքինության, առաջին յուղով հանդերձ,
Եվ զմուռս ու կնդրուկ մաքուր վարքի՝
Ամեն տեսակ անուշաբույր փոշիներով ու յուղով շաղախած ...***

Այստեղ Նարեկացին նշում է Օծման յուղի երկրորդ բաղադրիչը՝ զմուռսը, որը խեժանյութ է: Ս. Մեռնի կարևորագույն բաղադրիչը՝ բալասանը, որը նույնպես խեժանյութ է, չի հիշատակվում: Այս շատ կարևոր փաստագրությունը, ինչպես նաև բալասանի բացակայությունը ամբողջ «Աղոթք»-ում ենթադրելու տեղիք է տալիս, որ Նարեկացին կա՛մ պարզապես չի նշում բալասանը, կա՛մ Նարեկացու ժամանակ, այսինքն 10-րդ դարում, հավանաբար, Ս. Մեռնը կարելի էր պատրաստել (կամ պատրաստում էին) բալասանին համարժեք զմուռսով, քանի որ Օծման յուղի զմուռսը դեռ չէր փոխարինվել Ս. Մեռնի բալասանով:

Սա շատ կարևոր տեղեկություն է Ս. Մեռնի ծագումնաբանական հարցերի ստուգաբանության համար, մանավանդ եթե նկատի ունենանք, որ Ս. Մեռնի բոլոր՝ ներկայումս մեզ հայտնի մեկ տասնյակ ձեռագիր ցուցակներում զմուռսը ընդհանրապես բացակայում է, իսկ բալասանը համարվում է ամենակարևոր նյութը: Հիշենք, որ բալասանը այդ ցուցակներում, դրանցից ժամանակագրական առումով նույնիսկ ամենա-

հներից մեկը եղող՝ XV-րդ դարի մի ձեռագրում (Ձեռագիր թիվ 4994, Մաշտոց, 1461թ.), առաջին նյութն է:

Մեռնագիտության բնագավառում կատարված նորագույն ուսումնասիրությունները վկայում են, որ գմուռը ստացվում է բուսական աշխարհի Բուրսերազգիների (*Burseraceae*) ընտանիքին պատկանող Կոմիֆորա կամ Բալզամադենդրոն (*Commiphora* Jacq. = *Balsamadendron* DC.) ցեղի տեսակներից:

Մի փոքր շեղվելով հիմնական նյութից՝ տեղին է նշել, որ բուսական աշխարհի Բուրսերազգիների ընտանիքը կոչվում է նաև գմուռսի ընտանիք, իսկ կոմիֆորա և բալզամադենդրոն բառերը հունարեն են և բառացի նշանակում են համապատասխանաբար ռետինակիր և բալզամածառ: Հայտնի է, որ Բուրսերազգիների, նաև այդ ընտանիքի Կոմիֆորա ցեղի ներկայացուցիչները արևադարձային և մերձարևադարձային բույսեր են և բնափայտի հատուկ զետեղարաններում կուտակում են յուղային խեժ: Վերջինս ծորում է բնափայտի արհեստական կտրվածքից և կախված տարբեր տեսակների քիմիական կառուցվածքից՝ պահպանվում է հեղուկ վիճակում որպես բալզամ, կամ պնդանում և դառնում է գմուռս: Բալզամներով հարուստ են նաև բուսական աշխարհի բազմաթիվ ներկայացուցիչներ, որոնք պատկանում են ամենատարբեր ընտանիքներին (մոտ 26 ընտանիքներ) և դրանք ունեն կիրառական նշանակություն ողջ աշխարհում ու գործածվում են տարբեր բնագավառներում. բժշկություն, օպտիկա, մանրադիտակային տեխնիկա և այլն: Անդրադառնալով Օծման յուղի երկրորդ կարևոր նյութին՝ գմուռսին, հիշենք, որ Ս. Մեռնի երկրորդ նյութը՝ բալասանը, նույնպես խեժանյութ է: Սակայն այն ոչ թե գմուռսն է, այլ, ինչպես վկայում են մեռնագիտության նորագույն հետազոտությունները, բալասան կոչվող բալզամը: Այս խեժանյութը ստացվում է նույն գմուռսի ընտանիքի *Commiphora* ցեղի *C. opobalsamum* (L.) Engl. տեսակին պատկանող մշտադալար ծառից, որը բնության մեջ պահպանվել է Արաբական թերակղզու հարավ-արևմուտքում և Սոմալիում: Այն, ինչպես նաև այս ցեղի տարբեր տեսակներ (*C. abyssinica* Engl., *C. shimpere* Engl. և այլն) մշակվում են Պաղեստինում՝ այսպես կոչված Մեքքայի բալզամ ստանալու նպատակով:

Նարեկացին նշելով Օծման յուղի նյութերը՝ գմուռսը, կնդրուկը, «անուշաբույր փոշիները» «Աղոթք»-ի ԺԱ մասում շարունակում է թվարկել դրանցից ևս մի քանիսը.

Ընտիր նարդոսը, եղեգնախունկը՝

Հալվեով խառնած,

Քրքումի հաճելի բույրով,

Փթթած ողկույզի և ազնիվ գինու,

Ոչ սոսկ յուղի միությամբ

Պատշաճորեն պատկերացար...

Թվարկելով հիշյալ տողերի նյութերը՝ նարդոս, եղեգնախունկ, հալվե, քրքում, գինի և մտաբերելով Օծման յուղի համար հրահանգված (Ելից 23-25) նյութերը՝ գմուռս, կինամոն, խնկեղեգ, կասիա, համոզվում ենք, որ Նարեկացին չի կրկնում վերջինները, այլ նշում է Ս. Մեռնի բնորոշները՝ նարդոսը, քրքումը և գինին: Սա արդեն Նարեկացու երկրորդ կարևոր վկայությունն է: Նարեկացին 10-րդ դարում Ս. Մեռնի մեզ հայտնի սկզբնաղբյուրներից առաջինն է փաստագրում դրա մի քանի հատկանշական նյութե-

րը: Այս վկայությունը ավելի է արժևորվում, եթե կրկին հիշենք, որ Ս. Մեռնի վերը հիշատակված թիվ 4997 ձեռագիր Մաշտոցը թվագրված է 1461 թվական, այսինքն 15-րդ դար: Այս փաստը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ Հայ Եկեղեցին Նարեկացու ժամանակ՝ X-րդ դարում, օգտագործում էր արդեն ոչ թե Օծման յուղի, այլ Ս. Մեռնի համար բնորոշ նյութեր: Հետևաբար կարելի է նաև եզրակացնել, որ 10-րդ դարում Հայ Եկեղեցու Ս. Մեռնը իր բաղադրությամբ արդեն տարբերվում էր Ընդհանրական Եկեղեցու Օծման յուղից՝ իրեն հատուկ նյութերի առկայությամբ:

Վերը նշված նյութերից նարդոսի, քրքումի և գինու նշանակությունը Ս. Մեռնի համար գնահատելիս անհրաժեշտ են որոշ բնագիտական բացատրություններ: Բնչ վերաբերում է «Աղոթք»-ում նշված եղեգնախնկին և հալվեին, ապա հայտնի է, որ խնկի այդ տեսակները չեն օգտագործվել ոչ Օծման յուղի և ոչ էլ Ս. Մեռնի պատրաստման համար: Ստորև տրվում են որոշ տեղեկություններ նարդոսի, քրքումի և գինու մասին:

«Աղոթք»-ում նշված նարդոսը Ս. Մեռնի մատենագիր ձեռագրերում առկա է «Սընֆուլ» արաբերեն բառով: Թիվ 6275 ձեռագրում այն «Սըմպուլ Հինտի» է, իսկ թիվ 2786 ձեռագրում այն ունի նաև «անուշահոտ արմատ է» հատկանշական բացատրությունը: Ս. Մեռնի տպագիր աղբյուրներում այն արտահայտված է «Միւմպիլ հինտի» ձևով, որը լրացվում է «Նարդոս հնդկական» հայերեն համարժեքով:

Մեռնագիտության վերը նշված աղբյուրները վկայում են, որ հանրահայտ նարդոսները հին աշխարհի ժողովուրդները գործածում էին թանկարժեք օժանդիքների պատրաստման համար: Դրանք ստացվում էին բուսական աշխարհի Կատվախոտազգիների (Valerianaceae) ընտանիքի տեսակներից, որոնց բնորոշ է հաճելի բույր, որը պայմանավորված է հատուկ եթերայուղի առկայությամբ: Դրանցից է, օրինակ, նաև բոլորին քաջ ծանոթ դեղատու կատվախոտը (Valeriana officinalis L.), որը մշակվում է դեղագործական նպատակներով: Եվրոպայում կելտական նարդոսը ստացվում էր Ալպերում տարածված կելտական կատվախոտից (Valeriana celtica L.), որը օգտագործում էին դեռ Հին Եգիպտոսում և Սիրիայում որպես բաղնիքները հոտավետացնող բույս: Ս. Մեռնի համար օգտագործվող հնդկական նարդոսը Հնդկաստանում հայտնի էր հնագույն ժամանակներից և նույնիսկ մշակվում էր արտահանման նպատակով: Այն ստացվում է Կատվախոտազգիների մեկ այլ ցեղի ներկայացուցչից՝ նարդոստախիս յատամանսի տեսակից (Nardostachys jatamansi DC.): Այս տեսակը բնության մեջ աճում է Նեպալի և Հնդկաստանի բարձր լեռնային շրջաններում՝ Հիմալայան լեռներում՝ 3000-3500 մ բարձրությունների վրա: Աժմ էլ այն հավաքվում է որպես տնտեսական նշանակության բույս: Այս բույսի մոտ 1 սմ հաստությամբ, մուգ դարչնագույն հոտավետ կոճղարմատը ունի դառը համ և պարունակում է 1-1.9% բարդ կառուցվածքի եթերայուղ: Վերջինս կիրառվում է դեղագործության, բժշկության, ինչպես նաև օժանդիքի արտադրության մեջ:

«Աղոթք»-ում նշված հաջորդ նյութը՝ քրքումը, Ս. Մեռնի բոլոր ձեռագիր ցուցակներում արտահայտված է «Ջաֆրան» պարսկերեն բառով, իսկ տպագիր ցուցակներում՝ նաև «Քրքում» հայերեն համարժեքով:

Ցանովի քրքումը - Crocus sativus L. Հիրիկազգիների (Iridaceae) ընտանիքին պատկանող հնագույն մշակաբույս է: Այն հայտնի էր դեռ Հին Ասորեստանում, Հնդկաստա-

նում և Եգիպտոսում նի քանի հազարամյակներ Ն. Ք.: Այս բույսի վարսանդի զագաթնային մասը՝ եռաբաժան սպին, ունի հաճելի բուրմունք, քաղցրադառնավուն համ և կիրառվում է որպես համեմունք: Բարեկենդան, Պարսկաստանում և Չինաստանում քրքումի վառ դեղին գույնով էին ներկում թագավորական հագուստը: Չինաստանում նույնիսկ գործում էր օրենք ըստ որի՝ թագավորներից բացի քրքումի ներկը գործածողը ենթարկվում էր դաժան մահապատժի:

Բնության մեջ տարածված է քրքումի 80 տեսակ, որոնք հանդիպում են Հարավային Եվրոպայի, Միջերկրական ծովի ափամերձ և Հարավարևմտյան Ասիայի երկրներում: Սակայն ցանովի քրքումը ներկայումս հայտնի է միայն մշակության մեջ, և ենթադրվում է, որ առաջացել է իր վայրի ազգակիցների խաչասերումից: Այն արդյունաբերական մշակաբույս է, մշակվում է աշխարհի շատ երկրներում, այդ թվում Իսպանիայում և Ֆրանսիայում և գործածվում է որպես դեղին ներկանյութ և բուրավետ համեմունք՝ սննդի արդյունաբերության և հատկապես հրուշակագործության մեջ: Հայաստանում աճող վայրի քրքումների 2 տեսակներից մեկը՝ գեղեցիկ քրքումը (*Crocus speciosa* Bieb.), կարող է կիրառվել որպես համեմունքային բույս:

«Աղոթք»-ում նշված հաջորդ անուններն են «հասած ողկույզն» ու «ազնիվ գինին»: Գինին նշվում է Ս. Մեռնի բոլոր ցուցակներում, թեև այն բացակայում է Օծման յուղի մեջ: Հայ Առաքելական Եկեղեցում գերադասվում է խաղողից ստացվող անարատ գինին:

Խաղողագգիների (*Vitaceae*) ընտանիքի մշակովի գինեբեր խաղողը (*Vitis vinifera* L.) մարդու կողմից օգտագործվող հնագույն մշակաբույսերից է: Խաղողի մշակումը սկսվել է հազարամյակներ առաջ միջերկրածովյան ավազանի երկրներում, Առաջավոր և Միջին Ասիայում: Այդ մասին վկայող բազմաթիվ հնագիտական ապացույցներից ամենահինը վերագրվում է բրոնզե դարին: Հայաստանը խաղողի մշակության հնագույն կենտրոններից է, որի մասին վկայում են Կարմիր բլուրի և Էրեբունու պեղումներից հայտնաբերված խաղողի ածխացած սերմերը: Գիտնականները կարծում են, որ խաղողի հայկական հինավուրց տեսակների մեծ մասը սերվել է տեղական վայրի խաղողից:

Շարունակելով Ս. Մեռնին նվիրված իր ձոնը՝ Նարեկացին «Աղոթք»-ի ԺԱ մասում գրում է.

**Մանավանդ որ ոչ թե բազում և զանազան ծաղկանց
Խառնումով ու խմբակցությունով
Եվ բազմաբույլ այլայլումով՝
Օծման այս յուղը հրահանգեցիր
Ըստ հին ու ստվերական օրենքի,
Այլ դա օրինակ համարելով
Եվ ինքդ խառնվեցիր
Վերնալույս ձեռի այս մաքրությանը:**

«Աղոթք»-ի այս հատվածում ուշադրության է արժանի «Օծման այս յուղը հրահանգեցիր ըստ հին ու ստվերական օրենքի» տողերը: Այսինքն այն օրենքի, որը այնքան պարզ արտահայտված է Հին Կտակարանի «Գիրք Ելից»-ի Օծման յուղի հրահանգի

հետևյալ տողերում. «Ա՛ն քեզ պատվական համեմներ, զուտ զմուռս հինգ հարիւր սիկղ եւ նրա կեսի չափ՝ ...անուշահոտ կինամոն ու երկու հարյուր հիսուն սիկղ անուշահոտ խնկեղեգն... Եվ... կասիա ... ու մեկ հիմեն ձեթ, և սուրբ օծման յուղ պիտի անես այն՝ յուղագործի արհեստով բաղադրված» (Ելից 23-25):

«Աղոթք»-ի վերը նշված հատվածում հատուկ ուշադրության է արժանի նաև «Այլ դա օրինակ համարելով» տողը, որում ուղղակի նշվում է, որ Օծման յուղը օրինակ է հանդիսացել Ս. Մեռոնի պատրաստման համար: Սա Նարեկացու երրորդ կարևոր վկայությունն է, որում ուղակիորեն նշվում է, որ Օծման յուղը հանդիսացել է օրինակ և նախատիպ Ս. Մեռոնի համար: Կարևոր է և այն, որ ըստ Օծման յուղի և Ս. Մեռոնի բաղադրիչների զուտ բնագիտական հետազոտման արդյունքում ստացված եզրահանգման, Ս. Մեռոնի նախատիպը Օծման յուղն է, որը հաստատվում է և Նարեկացու աղոթքով:

Կրկին մի փոքր շեղվելով հիմնական նյութից՝ հարկ է նշել, որ մեռոնագիտության բնագիտական տվյալներով պարզվել է, որ Ս. Մեռոնի նախագաղափարը Հին Կտակարանում հրահանգվող Օծման յուղն էր: Վերջինիս հիմնական նյութը ձեթն էր, որին խառնում էին գլխավոր նյութը՝ զմուռսը, և մնացած համեմունքները՝ կինամոնը, խնկեղեգը և կասիան: Ս. Մեռոնի հիմնական նյութը նույնպես ձիթապտղի ձեթն է, որին ի տարբերություն օծման յուղի, ավելացնում են գլխավոր նյութը՝ բալասանը և մնացած նյութերը: Ընդ որում Օծման յուղի մեջ գործածվող 4 նյութերը Ս. Մեռոնի մեջ տասնապատկվում են և դառնում 40: Եվ թեև ականհայտ է Օծման յուղի և Ս. Մեռոնի նյութերի մեծ տարբերությունը, սակայն ինչպես ցույց տվեցին բնագիտական ուսումնասիրությունները, դրանք ունեն կառուցվածքային ականառու ընդհանրություն և քիմիական բնույթի միատիպություն, և կազմված են հեղուկ ճարպ - խեժանյութ - եթերայուղ սխեմայով:

Ամփոփելով նշենք այն հիմնական եզրահանգումները, որոնք բխում են «Աղոթք»-ից: Նախ արտահայտված է այն հայտնի միտքը, որ Օծման խորհրդի նախապարզիչը «Հիսուս Քրիստոս, երկնային արքա»-ն է, իսկ Օծման յուղի և Ս. Մեռոնի հիմնական նյութը ձիթապտղի ձեթն է: Այնուհետև, նոր և հետաքրքիր փաստեր են Ս. Մեռոնի երկրորդ կարևոր նյութի՝ բալասանի բացակայությունը և զմուռսի առկայությունը, ինչպես նաև մյուս նյութերից նարդոսի, քրքումի, խաղողի գինու թվարկումը: Ս. Մեռոնի ծագումնաբանության տեսակետից կարևոր նորություն է այն վկայությունը, որ 10-րդ դարում Ս. Մեռոնը, հավանաբար, դեռ պատրաստում էին զմուռսով և ոչ թե բալասանով, թեև արդեն օգտագործում էին Ս. Մեռոնին բնորոշ վերը թվարկված նյութերը: Հիմնական եզրահանգումներից շատ կարևոր է նաև ուղղակիորեն արտահայտված այն միտքը, որ Ս. Մեռոնի համար օրինակ է հանդիսացել Օծման յուղը, որը հաստատված է նաև բնագիտական տվյալներով:

Այսպիսով, Նարեկացու Ս. Մյուռոնին նվիրված աղոթքի բնագիտական ուսումնասիրության ներկա փուլում առայժմ ի հայտ են եկել նոր և արժեքավոր վկայություններ Ս. Մեռոնի նյութերի վերաբերյալ, որոնք իրենց հերթին օգնում են լուսաբանելու Ս. Մեռոնի ծագումնաբանության և պատմության հետ կապված որոշ հարցեր: «Աղոթք»-ը հավանաբար իր մեջ դեռ շատ գաղտնիքներ ունի թաքցրած, որոնց մեկնաբանությունը մնում է ապագային: